

віршової мови, хоча в літературному процесі домінує тенденція одночасного виникнення образних словосполук як міжіндивідуальних утворень.

Новаторські образи структури та словесний епатаж постають на міцних підвалинах художньої або стильової норми, а отже є органічними у тій лексично-образній системі, де вони функціонують на час свого виникнення, хоча подібний семантичний зв'язок може бути завуальований нереконструйованою традицією. Дослідниця вважає за необхідне розрізнити словесний епатаж як джерело естетичного незадоволення, що не виходить за рамки естетичного і відіграє помітну роль в оновленні словесно-художньої традиції, та антиестетичні утворення, побудовані на порушенні елементарних норм образної сполучуваності, що автоматично виключається з контексту історії віршової мови.

Лексеми на позначення актуальних реалій та понять історичної доби органічні у словнику поезії. Ця лексична підсистема у своєму естетичному перетворенні підпорядковується існуючим на даному етапі принципам образного слововживання, але на зачіпає глибинних основ саморозвитку віршової мови.

Еволюція поетичного словника протягом 10-30-х років ХХ століття та його синхронні естетичні параметри в системно-функціональному та типологічному аспектах власне і стали об'єктом монографічного дослідження. Безумовно, це дослідження є вагомим внеском у вивчення естетики поетичного слова того періоду, який донедавна залишався "білою плямою" в українській культурі.

АНТОНІНА М. ГРИГОРАШ

MAŁGORZATA ŚWIĘCICKA, *KREACJA DIALOGU POTOCZNEGO WE WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ PROZIE DLA MŁODZIEŻY*, Bydgoszcz 1999, 285 s.

Książka M. Święcickiej stanowi interesujące opracowanie szeregu ważnych zagadnień z zakresu lingwistyki tekstu i stylistyki. Ponadto wpisuje się w ciąg opracowań poświęconych literaturze dla dzieci i młodzieży.

Podstawę materiałową do analiz stanowi korpus pięćdziesięciu powieści dla młodzieży wydanych w latach 1965-1986, autorstwa dziesięciu polskich pisarzy: I. Jurgielewiczowej, E. Lach, M. Musierowicz, E. Nowackiej, K. Siesickiej, A. Bahdaja, J. Domagalika, S. Kowalewskiego, A. Minkowskiego i E. Niziurskiego. O wyborze utworów zdecydowały następujące czynniki: świadome adresowanie do młodego czytelnika, autorstwo znanych i uznanych twórców, występowanie bohatera młodzieżowego, zaklasyfikowanie w adnotowanym roczniku bibliograficznym "Literatura piękna dla dzieci i młodzieży" (por. *Wstęp*, s. 14).

Zaproponowana w książce perspektywa analityczna wiąże się przede wszystkim ze sposobem konceptualizacji tytułowych pojęć. Pojęciem dialogu autorka obejmuje wypowiedzi co najmniej dwóch osób – bohaterów powieściowych oraz elementy narracji służące charakterystyce tychże wypowiedzi. "Literacką kreację – stwierdza badaczka (por. s. 7) – interpretuję szeroko, odnosząc ją zarówno do jawnych zabiegów stylizacyjnych, reprodukcji mówienia, jak i zjawisk o wyraźnych znamionach kreatywności". Już w tym miejscu trzeba zaznaczyć, że nie jest to deklaracja precyzyjna, gdyż pojęcie stylizacji w polskiej tradycji badawczej nie ogranicza się bynajmniej do procesów reprodukcji składników pozaliterackiego wzorca.

Na problematykę omawianej książki składają się następujące zagadnienia omówione szczegółowo w kolejnych rozdziałach:

1. Rozmowa w literackim zapisie.
2. Kreowanie sytuacji komunikacyjnej rozmowy w prozie dla młodzieży.
3. Kreowanie dialogu potocznego w leksyce i składni.
4. Dialog powieściowy w kontekście narracyjnym.
5. Filtr dydaktyczno-moralizatorski a literacka kreacja rozmowy.

W rozdziale I autorka prezentuje sposoby graficznego wyodrębniania wypowiedzi oraz środki graficzne ewokujące mówioność, czyli – jak je określa – zabiegi na grafii. W powieściach młodzieżowych istnieje dążenie do przełamania obecnego w literaturze, konwencjonalnego zapisu rozmowy. Służą temu m. in. takie zabiegi, jak: nieortograficzny zapis rozmowy, mający na celu przywołanie dziecięcej wymowy lub sygnalizowanie różnorodnych osobliwości w sposobie artykułowania wybranych głosek (bądź ich grup) w mowie bohaterów dorosłych. W tym zakresie literatura dla młodzieży nie odbiega w znaczącym stopniu od innych nurtów i dziedzin współczesnej prozy.

Rozdział II obejmuje charakterystykę następujących zagadnień: role komunikacyjne uczestników dialogu, elementy kontekstu sytuacyjnego, w którym autorka wyodrębniła tematykę rozmów i przestrzeń. Najistotniejszymi środkami

językowymi, wyznaczającymi kształt relacji między bohaterami są (obok niektórych środków leksykalnych i składniowych) formuły grzecznościowe. W książce prezentuje się je jako wyznaczniki trzech relacji: dorosły – młodzież lub dziecko, młodzież – młodzież lub dziecko, dorosły – dorosły. Jak przystało na literaturę dydaktyczną, najpełniej przejawiają się w pierwszym typie relacji, a co za tym idzie najobszerniejsza jest ich charakterystyka właśnie w relacji dorosły – młodzież. Tematyka dialogów powieściowych dotyczy następujących kręgów: rodziny, szkoły i nauki, wyboru zawodu i możliwości kształcenia, życia kulturalnego, stanów emocjonalnych (szczególnie u dziewcząt), wyglądu, autobiografii, dzieci (w rozmowach rodziców), jedzenia, pracy i zawodu. Stwarzanie przestrzeni ma miejsce w komentarzu narracyjnym. Bohaterowie najchętniej rozmawiają w mieszkaniu (często na poddaszu), a także w różnych pomieszczeniach szkoły. Kreowane w powieściach dialogi nawiązują więc w znaczącym stopniu do rozmów życiowych.

Rozdział III prezentuje kreację dialogu na poziomie leksyki i składni. Leksyka obejmuje: a) w rozmowach o szkole: nazwy szkoły, nazwy nauczycieli, nazwy ocen, nazwy związane z procesem uczenia się, posiadania wiedzy, b) w dialogach o innej tematyce: określenia człowieka, ciała ludzkiego i jego części, cech psychicznych i fizycznych, relacji międzyludzkich, określenia sytuacji, sygnały wartościowania. Kreacja dialogu na poziomie składni sprowadza się do zastosowania kolokwialnej struktury składniowej, na którą składają się: wypowiedzi nie dokończone, powtórzenia, zatrzymania toku wypowiedzi, kolokwialne sygnały segmentacji wypowiedzi.

Rozdział IV poświęcony jest sposobom rozpoczynania i kończenia dialogu oraz elementom narracji charakteryzującym replikę bohatera, na co składają się m. in.: wskazywanie na kod mówiony, tworzenie aktów mowy, wskazywanie na rodzaj wypowiedzi oraz zastosowanie zjawisk kinezycznych, proksemicznych i pozajęzykowych.

W rozdziale V autorka charakteryzuje aspekty kreowania tekstu, wynikające z funkcji dydaktycznej, jaką pełni literatura dla młodzieży. Funkcję tę określa mianem filtru dydaktyczno-moralizatorskiego. Uwidacznia się on w takich zabiegach, jak: przywoływanie etykiety językowej, wartościowanie niektórych leksemów, wprowadzanie informacji o normie językowej, eksponowanie rozmów na tematy naukowe i moralno-etyczne, prezentacja ustalonej hierarchii wartości.

W podsumowaniu autorka zestawia elementy specyficzne dla kreacji dialogu w powieściach dla młodzieży. Są to:

1. Wykorzystywanie środków językowych i graficznych jako źródła humoru i zabawy językiem.

2. Odzwierciedlanie inwencji twórczej typowej dla wypowiedzi młodych ludzi.
3. Tematyka rozmów i miejsce ich odbywania.
4. Ograniczenia wywołane funkcją wychowawczą.
5. Odzwierciedlenie w komentarzu charakterystycznych właściwości mowy młodych ludzi.
6. Uwzględnienie możliwości percepcyjnych młodych ludzi.

“Literacka kreacja rozmowy, podporządkowana realizacji funkcji dydaktycznej i poznawczej, w znacznym stopniu zaspokaja właściwe młodzieży dążenie do żartu, humoru, śmiechu i radości” – konkluduje badaczka swoje rozważania.

Zaproponowane w książce M. Święcickiej lingwistyczne analizy jednego z typów prozy są godne uwagi nie tylko ze względów poznawczych. Opracowanie uzupełnia lukę w wiedzy na temat sposobów stylizowania tekstów przeznaczonych dla określonej kategorii odbiorców. Jest pierwszą monografią językową i stylistyczną tej prozy. Może być jednak także traktowane jako propozycja metodologiczna – głos w dyskusji nad modelami opisu stylistycznych aspektów utworów literackich z uwzględnieniem perspektywy językoznawczej. Charakterystyka ma kształt analizy funkcjonalnej, opis funkcji byłby jednak bardziej precyzyjny, gdyby autorka uwzględniła aspekty porównawcze i w podsumowaniach wykorzystała wnioski, jakie sformułowali na temat stylistycznego ukształtowania dialogów powieściowych ci badacze, którzy uczynili przedmiotem opisu literaturę przeznaczoną dla dorosłych.

Opracowanie można jednak polecić uwadze filologów - nie tylko tych, którzy interesują się literaturą dla dzieci i młodzieży.

BEATA BRUS

ARTUR REJTER, KSZTAŁTOWANIE SIĘ GATUNKU REPORTAŻU PODRÓŻNICZEGO W PERSPEKTYWIE STYLISTYCZNEJ I PRAGMATYCZNEJ, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000, 139 ss.

Reportaż jako gatunek dziennikarski doczekał się już wielu opracowań teoretycznoliterackich, językoznawczych oraz z zakresu prasoznawstwa. Wśród tych prac na szczególną uwagę zasługuje monografia Jadwigi Litwin *Język i styl polskiego reportażu. (Na materiale z lat 1945-1975)*.